

Robi Kroflič

**TEORIJA PREDŠOLSKE
INSTITUCIONALNE VZGOJE**

(Predavanja, redni študenti 2013/14)

Novi tokovi v obravnavi otroka v
predšolskem obdobju

Metodologija pedagoške inovacije v vrtcu

Alternative v zasnovah predšolske
institucionalne vzgoje

Reggio Emilia – pedagogika poslušanja

Celovit induktivni vzgojni pristop

Vzgoja preko umetniške izkušnje

Teme predavanj

- Novi tokovi v obravnavi otroka v predšolskem obdobju
- Metodologija pedagoške inovacije v vrtcu
 - Razvojno-procesni model moralne vzgoje (Nova Gorica 1996/97)
 - Induktivni pristop in kulturno žlahtenje najmlajših (Vodmat 2009/2010)
- Alternative v zasnovah predšolske institucionalne vzgoje
 - Reggio Emilia – pedagogika poslušanja
 - Celovit induktivni vzgojni pristop
 - Vzgoja preko umetniške izkušnje

Novi tokovi v obravnavi otroka v predšolskem obdobju

- kljub empiričnemu obstoju otroka je do zavedanja pomena predstave, kdo je to novorojeno bitje, prišlo razmeroma pozno v zgodovini. *Podoba otroštva je zgodovinski produkt.*
- J. J. Rousseau: študij otrokove narave/razvoja mora pomeniti izhodišče za oblikovanje ustreznih pedagoških pristopov
- E. Key - Stoletje otroka (1900):
 - doslej razmišljalo zgolj o tem, kako otroka čim hitreje in učinkoviteje prilagoditi življenju odraslih, medtem ko naj bi vzgoja v bodoče bolj ustrezala otrokovi specifični naravi.
 - pravilno je napovedala, da se bodo v dvajsetem stoletju spreminjale tradicionalne podobe otroštva, ko bo otrok iz družbenega obrobja prestavljen v središče pozornosti ved, ki se ukvarjajo z antropološkimi vprašanji in z vprašanjem uspešne družbene reprodukcije.

Splošno sprejete ugotovitve o podobi otroštva:

- *Podoba otroštva je družben konstrukt, ki vsaj toliko kot o objektu opazovanja (torej otroku), govori o tistem, ki opazuje in opisuje otroštvo;*
- *Oblikovanje podobe otroštva je eden od osrednjih elementov diskurzivnih praks, ki zaznamujejo delovanje družbenih institucij, kot so družina, šola, socialna politika, akademske institucije itn.*
- *Izza vsake diskurzivne prakse stojijo prepoznavni interesi družbene moči, ki ustvarjajo režime resnice (Foucault) in podobe otroštva so njihov osrednji del (koncept developmentalnosti);*
- *otrok se lahko vsaj do določene mere izvije iz krempljev ideoloških pritiskov in pričakovanj, če ga pripoznamo kot bitje, ki je zmožen aktivno sodelovati pri formiranju ustrezne samo-podobe in omogočimo, da se sliši njegov glas.*

Od zgodovinskih metafor do znanstvenih podob otroštva današnjega časa

- Aries (1960), de Mauss (1975), Dahlberg, Moss in Pence (1999) v svetu, ter Puhar (1982) in Batistič Zorec (2003) pri nas razkrijejo različne zgodovinske podobe otroštva.
- Prikaz razvoja podobe otroka glej v:
Kroflič, R. (2011). [Podobe otroštva](#). V: Emzin (Tematski blok Otroštvo). Let. 21. Št. 1-2. Str. 67-69.

Discipliniranje kot učlovečenje

- *Med najbolj bizarnimi opredelitvami velja omeniti Kantovo tezo o otrokovi divji naravi, ki jo lahko ukrotimo le z dosledno disciplino, zaradi česar se osemnajsto stoletje poimenuje stoletje discipline* (Batistič Zorec 2003). Prehod v postmoderno dobo pa bo tej negativistični metafori zoperstavil
 - podobo plemenitega divjaka, to je človeka, osvobojenega pritiska kulture, ter
 - otroško spontanost kot eno osrednjih vrednot, čeprav se da tudi ob tej podobi dokazati, da navdušenost za naravnim, pristnim, nepokvarjenim, ni neproblematična kulturna vrednota, ampak eden od načinov ohranjanja varne distance do pripadnikov oddaljenih, manj razvitih kultur (Kroflič 2006), verjetno pa tudi do otroka.

- Drugo, še bolj bizarno podobo, ter z današnjega vidika praktično nedoumljivo *zamenjavo vlog med otrokom in starši*, v literaturi devetnajstega stoletja odkrije Alenka Puhar (1980). Mnogi viri pričajo, da naj bi otrok skrbel za starše in ne obratno, starši za otroka kot ranljivo bitje. Ob teh podobah se predstava o idiličnem, nepokvarjenem otroštvu kot nekakšni zlati dobi človeštva, sesuje kot hiša iz kart.

Otrok kot ranljivo bitje potreb

- otrok za svoj optimalni razvoj potrebuje strokovno skrb odraslih
- stranpoti v njegovem razvoju lahko pripišemo predvsem vzgojnemu zanemarjanju oziroma napačni vzgoji
- ta drža je prispevala k hitremu razvoju ved, ki se ukvarjajo z vprašanji primerne skrbi za zadovoljevanje otrokovih potreb:
 - razvojno psihologijo in pediatrijo
 - danes vodilno vlogo prevzema psihoterapija

- hrbtna stran povečane skrbi za otroka:
 - razvojna psihologija se usmeri v iskanje razvojnih mejnikov, ki pričajo o tem, kaj mora otrok doseči v določeni starosti, da še lahko govorimo o ustreznem razvoju
 - podoba ranljivega bitja utrdi razsvetljsko podobo otroka kot čustveno odvisnega in miselno ter socialno nekompetentnega bitja, ki bo šele s pomočjo ustrezne nege, vzgoje in izobraževanja postal človek v polnem pomenu besede

- da bi to dosegli, so starši napoteni v otroške svetovalnice
- država podpira razvoj kompenzacijskih predšolskih institucij
- razmakne se publiciranje medicinske in psihološke strokovne literature, ki starše opozarja na ključne naloge ustreznega starševanja.
- leta 1946 izdana knjiga B. Spocka, *Vzgoja in nega otroka*, postane eden od prvih povojnih bestsellerjev, saj je do leta 1998 prevedena v devetintrideset svetovnih jezikov in prodana v več kot petdeset milijonov izvodov; kljub ameriškemu izvoru jo pridno beremo tudi v povojni socialistični Jugoslaviji!

- eno od osrednjih sporočil ved, ki se ukvarjajo z nego in vzgojo otrok, je torej poziv, da *se otrok lahko optimalno razvija le ob upoštevanju strokovnih standardov, razvojni odkloni in s tem družbena škoda, ki nastaja zaradi njih, pa so predvsem posledica napačne vzgoje*
- s tem se začne uveljavljati paternalizem akademskih strok in družbenih institucij, ki »pomagajo« družini pri skrbi za otroke, predvsem pa povečujejo pritisk na starše, ki da so – še posebej matere – glavni krivci za neustrezen razvoj otrokovih kognitivnih, emocionalnih in še posebej prosocialnih kompetenc.

- učinka, ki ju proizvede ta intenzivna družbena skrb za otroka, sta predvsem naslednja:
 - vzpostavlja se vse večji družbeni nadzor nad otrokom (Beck 1994)
 - starši so vse bolj obremenjeni s strahom, da ne bodo znali ustrezno vzgajati svojega otroka, kar posledično vodi v paranooidno starševstvo (Furedi 2001) in prepuščanje starševskih vlog strokovnjakom (Lasch 1979)

Otrok kot subjekt pravic

- v poznih šestdesetih letih se ob razpravah o otrokovih psiholoških pravicah in sprejetju Konvencije o otrokovih pravicah izoblikuje nova podoba – podoba otroka kot subjekta pravic, ki otroku pripisuje:
 - pravice do zaščite
 - pravice do zagotavljanju optimalnega učnega okolja
 - pravice do sodelležbe pri sprejemanju odločitev o lastnem življenju
- C. Rinaldi meni, da je vznik teh pravic povezan s povečevanjem pravic žensk – da se torej ženska in otrok skupaj emancipirata izpod jarma moške družbene dominacije.
- ob tem se težko izognemo občutku, da se izza tega premika skriva potrošniško utemeljena pravica (dolžnost) do izbire in individualna odgovornost za posledice lastnih izbir (Salecl 2010), ki vodita v liberalni tip oblasti (Beauvois 2000) in posledično vodi v hiter porast anksioznosti in depresij (Salecl 2004)

Otrok kot odrešilni posrednik sodobne družbe

- strateški dokumenti danes vlaganje v otroka opredeljujejo kot obliko človeškega kapitala
- to pomeni, da če v zgodnjem otroštvu ustrezno ukrepamo, bodo otroci nekako odrasli v ljudi, ki bodo sposobni rešiti težave naše družbe .
- S pomočjo intervencijskih programov za pravo starost bodo otroci odrasli v tekmovalne, prilagodljive, avtonomne subjekte, v subjekte neoliberalizma
- ta podoba ustvarja v otroku izjemne frustracije - anksioznost

Otrok kot bogato, zmožno bitje

- Premike v podobi otroštva v smeri sprejemanja otroka kot zmožnega bitja v teoretskih raziskavah omogočijo predvsem
 - poststrukturalistična gibanja (McNaughton 2005),
 - etnografske raziskave otroštva, ki otrokom v avtentičnih okoljih dajo glas, da spregovorijo o lastnih miselnih in doživljajskih konceptih (Corsaro 2003)
 - nove paradigme vzgojnega delovanja, med katerimi je najbolj znana pedagogika poslušanja v Reggio Emilii (Rinaldi 2006)

- Poststrukturalizem :
 - M. Foucault - vsakršno prilagajanje (beri: podređitev) posameznika družbenim in civilizacijskim zahtevam je povezano z uklanjanjem posameznika konkretnim zahtevam oblasti
 - za dodatno utemeljitev potreb po prilagajanju posameznika oblast poskrbi s podporo režimom resnice, ki jih ustvarjajo normativne znanosti
 - znan kantovski rek *disciplina kot pogoj svobode* in heglovska ideja, da *je zakon eno s subjektom in do njega ni mogoče vzpostaviti distance*, se torej v luči foucaultovskih teoretskih idej pokažeta kot osnova psiholoških, socioloških in pedagoških ideologemov o pogojih za razvoj človečnosti (Kroflič 2010)

- za otroka (in žensko, mati) uveljavitev te logike pomeni, da se bosta osvobodila šele, ko se brezpogojno podredita očetovskemu zakonu, ki naj bi bil reprezentant univerzalne družbene Zahteve
- tej percepciji ustrezajo zgodovinske metafore otroka kot bitja, ki ga moramo nenehno nadzorovati (Rousseau) in disciplinirati (Kant), pri tem pa nam pomaga uvid, da je otrok kot nepopisan list papirja (Locke), ki bo postal tak, kakršnega ustvari vzgoja (Dahlberg, Moss in Pence 1999)
- iz te percepcije se ne izvije niti permissivni vzgojni stil, ki sicer otroka postavi v središče zanimanja, a nad njim uveljavi subtilne skrite zahteve po spontanem odzivanju na družbene zahteve, ki so podprte s:
 - potrošniškimi imperativi svobodne izbire (represivna desublimacija)
 - starševskimi oblikami čustvenega pogojevanja (stori, kar hočeš, a vedi, da mi takrat, ko se tako obnašaš, nisi všeč – liberalna oblika gospostva)

- Podobo bogatega, kognitivno, emocionalno in socialno zmožnega bitja je v mednarodnem prostoru najodmevnejše afirmiral L. Malaguzzi (1998), utemeljitelj vrtcev v *Reggio Emilii*:
 - otrok je že v predšolskem obdobju občutljivo, radovedno in ustvarjalno bitje, ki si poskuša razložiti pojave v okolju, svoje teorije pa je pripravljen izraziti v različnih jezikih in jih deliti z drugimi
 - da bi dobil spodbude za nadaljnji razvoj svojih zmožnosti, je ključno vrtčevsko okolje in vzgojitelji, ki se zares obnašajo do otroka kot kompetentnega bitja:
 - omogočajo mu izbire učnih tematik, ki so pritegnile njegovo zanimanje
 - druženje v majhnih skupinah, ki se oblikujejo za realizacijo različnih projektov

- nudijo mu različne materiale, s pomočjo katerih otroci izražajo svoja stališča in testirajo nastajajoče teorije
- znamenita Malaguzzijeva izjava o stotih otrokovih jezikih je v Reggio Emilii spodbudila predvsem eksperimentiranje z likovnim medijem, ki ga otrok kompetentno uporablja za raziskovanje in sporazumevanje, ko so njegove govorne in matematično-logične zmožnosti omejene
- C. Rinaldi, današnja vodja vrtcev Reggio Emilia, je po smrti Malaguzzija formulirala teoretsko paradigmo pedagogike poslušanja, v kateri je zahtevo, da otroku damo glas in mu prisluhnemo, povzdignila na nivo temeljne etične, politične, epistemološke in pedagoške postavke:

»Poslušanje je izražanje dobrodošlice in odprtosti za različnost«, drža, ki »posameznika dvigne iz anonimnosti in nas legitimira, nas naredi vidne«, odraz zahteve po spoštovanju subjektivitete otroka.

- Sam sem se s podobo kompetentnega otroka srečal v devetdesetih letih, ko sem v projektu v vrtcih Nova Gorica uporabil metodo etnografskih zapisov, s katerimi smo dokumentirali otrokove socialne aktivnosti v spontanah situacijah
- takrat je nastal tudi naslednji zapis, ki priča o izjemni etični občutljivosti in prosocialni naravnosti predšolskega otroka:
- *Etnografski zapis: preureditev kotička*

»Ker se otroci ne igrajo več z dojenčki in punčkami, smo se odločili, da bomo v tem kotičku naredili kozmetični salon. Ob mojem pripovedovanju (motivacija k aktivnosti) Saša tako odreagira: 'Pusti ta kotiček, saj se v njem vsak dan igra Marija. Zelo rada ima dojenčke, tako rada, da ko bo velika, jih bo imela devet.' (Marija je domnevno moten otrok!) Kotiček smo pustili tak, kot je bil, kozmetični salon pa smo naredili drugje.« (Kroflič 1997, str. 98)

- v obdobju, ko otroka klasične razvojne teorije opisujejo kot egoistično in amoralno bitje, torej otroci spontano izražajo svojo socialno občutljivost in pripravljenost dati prednost osebi v stiski pred lastnimi interesi in interesi večine
- šele natančno dokumentiranje otrokovih ravnanj je torej pokazalo, kako močno smo podcenjevali otrokove zmožnosti v času podobe ranljivega bitja potreb
- za spremembe institucionalne vzgoje je pomembno spoznanje, da *vzgojiteljica opazi, kar prej razume, in spontano reagira na otrokovo vedenje predvsem glede na svoje »tiho znanje« in občutenje vzgoje* (Kroflič 2005)
- *pomemben del tega tihega znanja je tudi (implicitna) podoba otroka*

- podoba otroka kot zmožnega bitja nas vodi h kompleksnejšemu razumevanju vzgoje in k bolj aktivni vlogi otrok v procesih učenja ter participaciji v procesih odločanja
 - vzgoja ni zgolj discipliniranje otrokovega vedenja in mišljenja
 - vzgojna komunikacija ni več paternalistična, otroku kot zmožnemu bitju je legitimno prepuščati večjo mero samostojnih odločitev
- *pedagogika poslušanja* omogoči ravnanje vzgojiteljice, ki zaradi spremenjene percepcije otroka v na prvi pogled nerazumljivem ravnanju otroka odkrije smiselno strukturo in ustvarjalno logiko
- primeri
 - pogovor ob pravljici Dva prijatelja (Nova gorica 1997)
 - miška kašo kuhala (Vodmat 2010)

Pogovor po prebrani pravljici Dva prijatelja

- Pravljica:

Dva otroka v gozdu naletita na medveda. Eden uspe zbežati na drevo, drugi se uleže in se naredi mrtvega. Medved se mu približa, ga povoha in odide. Ko tisti, ki je zbežal, vpraša prvega, kaj mu je medved povedal na uho, ta odgovori, da je rekel: Prijatelja spoznaš v nesreči...

- Zakaj šestletni otroci v interpretaciji dogodka ne izpostavijo, da otrok, ki drugemu ni pomagal zbežati pred medvedom, ni bil pravi prijatelj?

Miška kašo kuhala: primer branja likovnega izdelka malčkov

Etnografski zapis: Miška kašo kuhala

- Vzgojiteljica se z otroki igra ljudsko dotikalnico *Miška kašo kuhala*:

»Miška kaško kuhal, je ta male futrala.

*Temu dala jest, temu dala jest, temu dala jest, temu dala jest,
temu je pa vrat zavila in v luknjico skočila (ali v luknjico se skrila).«*

- Po dotikalnici vzgojiteljica še enkrat deklamira besedilo, enoletni otroci pa po nareku narišejo pesmico:

MIŠKA KAŠKO
KUHALA ...

VITA

LISIČKA
TUDI!

Nadaljevanje etnografskega zapisa: Miška kašo kuhala

- Odrasli govori besedilo – otrok riše oziroma beleži besedilo po »nareku« z lastnimi simboli:
 - spirala – gibanje na dlani – miška kaško kuhala
 - krogi pomenijo posameznost – prste
 - poudarjen del – črno - materialnost – stisk prsta in žgečkanje pod brado
- Lisička je prišla naknadno - med dejavnostjo najde nekdo med prebiranjem tiska nalepkice z živalicami - sledi izbiranje – odločanje – pogajanje ... izbrana žival ponovi dotikalnico namesto miške – npr. lisička kaško kuhala..., krtek kaško kuhal...nato pa vsak svojo nalepko umesti v svoj zapis.
- Po mojem gre za zapis zaporedja posameznosti, ki so v besedilu in sami izvedbi igre zelo poudarjene.

- Risbo, v kateri bi nepoučen in nesenzibilen odrasli prepoznal le »čičko račko«, je vzgojiteljica Anica Gruden (2010) opisala kot otrokov prvi narek, v katerem je z likovnimi sredstvi izrazil vse pomembne sestavine besedila.

Bogati otrok si v vrtcu zasluži široko paleto vzgojnih dejavnosti, visoko stopnjo participacije in možnosti za deljenje svojih idej z drugimi. To so osnovne ideje pedagogike poslušanja, celovitega induktivnega pristopa in vzgoje preko umetniškega doživetja.

Metodološke predpostavke pedagoške inovacije

- Moji razvojni projekti:
 - Nova Gorica 1996/97
 - Vodmat 2007-2010
- Osnovni viri:
- ***Med poslušnostjo in odgovornostjo***, Vija, Ljubljana 1997 in 1999.
Tra l'ubbidienza e la responsabilita, SLORI, Gorizia 2000.
- ***Kulturno žlahtenje najmlajših : razvoj identitete otrok v prostoru in času preko raznovrstnih umetniških dejavnosti***, v souredništvu z Darjo Štirn Koren, Petro Štirn Koren in Anito Jug, Ljubljana: Vrtec Vodmat, 2010.
- The role of artistic experiences in the comprehensive inductive educational approach. ***Pastoral care in education***, 2011, vol. 30, no. 3, str. 263-280.

(Vrtec Nova Gorica 1996/97)

- **Teoretske predpostavke procesno-razvojnega modela moralne vzgoje:**
- »nadideološki« model moralne vzgoje
- upoštevanje otrokovih razvojnih potreb in psiholoških pravic (teorija 3P)
- procesni model kurikulumu in primat posredne vzgoje (pomen emocionalne klime in zahteva po razšolanju vrtčevskega kurikulumu)
- teorija samoomejitvene avtoritete
- teorija identifikacije (objektnih odnosov)

- Kohlbergova teorija razvoja moralnega razsojanja
- koncept moralnega konflikta kot idealne učne situacije (kritika restitucije, Gordon-Bluesteinine teorije zmagam-zmagaš, Gordonove teorije jaz-sporočil)
- teoretska težava modela:
- izbrane teorije niso omogočale razumevanje prosocialne naravnosti otrok in visoke moralne kompetentnosti posameznikov v predšolskem obdobju (že predstavljen primer: *Etnografski zapis: preureditev kotička*)
- kasnejša nadgradnja:
- ontogenetski primat konceptov etike skrbi in možnost povezovanja z etiko pravičnosti
- oblikovanje induktivnega pristopa kot celovite vzgojne paradigme
- Poglobljanje v pedagogiko poslušanja in koncept vzgoje preko umetniške izkušnje kot induktivne vzgojne prakse

- **Metodološke predpostavke procesno-razvojnega modela moralne vzgoje (Nova Gorica):**
- usposabljanje za novo razumevanje vzgojne komunikacije kot medija spodbujanja moralnega razvoja
- spremljava vzgojnega procesa s pomočjo etnografskih zapisov
- skupne interpretacije zapisov kot način spopadanja z implicitnimi teorijami
 - primer: ideologija teorije restitucije
 - primer: Tudi ti se kdaj zmotiš (razbijanje ideologije nezmotljivosti in idealne vzgoje)
- iskanje podobe kompetentnega otroka
 - primer Dva prijatelja (miselna kompetentnost)
 - primer Preurejanje kotička (prosocialna kompetentnosti)
- elaboracija projekta in številne javne predstavitve dosežkov vrtca

(Vrtec Vodmat 2007-2011)

- **Razvoj teoretskih predpostavk Celovitega induktivnega vzgojnega pristopa:**
- vračanje k zgodbi Preureditev kotička (prosocialna kompetentnosti)
- 2003 – predstavitev idej etike skrbi in etike pravičnosti v povezavi s spodbujanjem prosocialnega razvoja
- 2005-2007 – sistematična kritika razsvetljenskih konceptov (pravic in pravičnosti, avtonomije, moralne odgovornosti)
- 2007-2009 – izgradnja celovitega induktivnega vzgojnega pristopa (začetki v sklopu mednarodnega projekta Identiteta mnogoterih izbir)
- 2007- 2010 – izgraditev induktivnega pojmovanja umetniške izkušnje
- 2009-2011 – intenzivno proučevanje pedagogike poslušanja
- 2009-2010 – poglobljanje v metodologijo spremljave projekta in spreminjanja implicitnih teorij

- **Metodološke predpostavke**
- Celovita teoretska zasnova projekta, ki obsega:
 - Cilje (kako razumeti moralno odgovornost?)
 - Antropološke predpostavke (kje iskati zgodnje zmožnosti za otrokovo prosocialno naravnost?)
 - Oblikovanje vzgojnega okolja in novo percepcijo otroka
 - Novo metodiko discipliniranja in širšega vzgojnega delovanja
- Kontinuiran profesionalni razvoj vzgojiteljic in pomočnic
- Kombinacija »zunanjega in notranjega« vodenja inovacije
- Dodelava metodologije uvajanja:
 - Dvostopenjski etnografski zapis (Štirn Janota in Štirn Koren)
 - Analiza otroških izdelkov (Gruden)
- Neposredno opazovanje in konzultacije

- Meritve kazalnikov kakovosti pred in po sistematičnem uvajanju inovacije (Jug Došler)
- Meritve implicitnih pogledov na spodbujanje moralnega razvoja pred in po sistematičnem uvajanju inovacije (Štirn Janota)
- Meritve prosocialnega vedenja otrok pred in po sistematičnem uvajanju inovacije (SVO) (Smrtnik Vitulić)
- Obširne predstavitve doma in v tujini za različne ciljne publike: strokovne delavce v vrtcih in OŠ, muzejske pedagoge, likovne teoretike, teoretike vzgoje
- Nadaljnje delo:
 - Novi vsebinski projekti (igraj se z mano, okoljevarstvo in land-art, urbana umetnost, grafika, sodobna improvizirana glasba, fotografija)
 - Poglobljanje teoretskega modela vzgoje preko umetniške izkušnje (vzgojni pomen zgodbe, pomen ontološkega angažmaja otroka v širšem družbenem okolju, presežno vzgoje preko umetnosti in koncepti emancipacije)